

ПОТЕНЦІАЛ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ

THE POTENTIAL OF CRITICAL THINKING DEVELOPMENT TECHNOLOGIES FOR THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE HISTORY TEACHERS

Стаття присвячена одній з актуальних проблем підготовки майбутніх вчителів історії – технології розвитку критичного мислення. Зокрема, розкривається сутність таких понять як критичне мислення, освітня технологія, інноваційне освітнє середовище, стратегії та техніки критичного мислення. У дослідженні обґрунтовуються методичні аспекти проведення навчальних занять з використанням стратегії розвитку критичного мислення. Зокрема, увага зосереджується на інтерактивних вправах Мозковий штурм, метод ПРЕС, метод проєктів. У статті з'ясовано значення технології розвитку критичного мислення для формування професійної компетентності здобувачів освіти. У статті розкриваються суттєві ознаки технології розвитку критичного мислення. Під критичним мисленням розуміємо такий тип мислення, що характеризується здатністю людини аналізувати, порівнювати, синтезувати, узагальнювати, оцінювати інформацію з різних джерел; висувати гіпотези та знаходити аргументи; оцінювати альтернативи; ухвалювати рішення та обґрунтовувати його. У нашому дослідженні виходимо із позицій, що технологія розвитку критичного мислення – це комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених блоків: концептуального, цільового, мотиваційного, процесуального, емоційно-вольового, контрольного-регулюючого, результативного, що відображають шлях освоєння навчально-виховного матеріалу, який поєднує систему розумових стратегій і операцій, опанування яких передбачає формування компетентностей. Зазначається також, що технології розвитку критичного мислення мають потужний освітній потенціал для формування професійної компетентності. У статті наголошується, що використання технологій розвитку критичного мислення сприяє інтелектуальному розвитку здобувачів освіти, мотивує студентів до педагогічної діяльності, забезпечує розвиток критичного та креативного мислення, сприяє формуванню студента як суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: критичне мислення, технології розвитку критичного мислення, професійна компетентність, освітні технології, інноваційне освітнє середовище.

The article is devoted to one of the urgent problems of training future teachers of history – the technology of developing critical thinking. In particular, the essence of such concepts as critical thinking, educational technology, innovative educational environment, strategies and techniques of critical thinking is revealed. The research substantiates the methodological aspects of conducting training sessions using the strategy of developing critical thinking. The article clarifies the importance of technologies for the development of critical thinking for the formation of professional competence of students. The article reveals the essential features of the technology for the development of critical thinking. Critical thinking is a type of thinking characterized by a person's ability to analyze, compare, synthesize, generalize, and evaluate information from various sources; put forward hypotheses and find arguments; evaluate alternatives; make a decision and justify it. In our research, we proceed from the position that the technology for the development of critical thinking is a complex of interconnected and mutually determined blocks: conceptual, target, motivational, procedural, emotional-volitional, control-regulatory, effective, reflecting the way of mastering educational material, which combines a system of mental strategies and operations, the mastery of which involves the formation of competencies. It is also noted that technologies for the development of critical thinking have a powerful educational potential for the formation of professional competence. The article emphasizes that the use of technologies for the development of critical thinking contributes to the intellectual development of students, motivates students for pedagogical activities, ensures the development of critical and creative thinking, and contributes to the formation of a student as a subject of future professional activity. **Key words:** critical thinking, critical thinking development technologies, professional competence, educational technologies, innovative educational environment.

УДК 378.015.3:159.955.5[37.091.12.
011.3 – 051:94
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/72.26>

Кулик І.О.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки і методики
викладання історії та суспільних
дисциплін
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Сучасні вимоги до освітньої діяльності зумовлюють необхідність кардинальних змін у підготовці здобувачів вищої освіти. Одне з актуальних завдань сучасного закладу освіти – пошук оптимальних шляхів педагогічної взаємодії, підвищення пізнавальної активності здобувачів освіти; формування особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різноманітних життєвих

ситуаціях. Проблема професійної підготовки вчителів історії та суспільних дисциплін у контексті інформаційного суспільства останнім часом набуває все більшої актуальності. На сучасному етапі з'являється новий тип соціокультурного успадкування, основою якого є оволодіння метазнаннями – методами наукового пізнання (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, аналогія та ін.), а метою історичної освіти визнається не засвоєння фактів і подій, а формування критичного та креативного мислення, підготовка здобувачів освіти,

які здатні до ефективної взаємодії із соціальним середовищем, до самореалізації через формування відповідних компетентностей, мають психологічну готовність до удосконалення soft skills та навчання протягом життя. Проблема формування критичного мислення постає особливо гостро, адже змінюється роль інформації, її обсяг у житті людини та умови взаємодії з нею. На нашу думку, ці завдання мають бути вирішені шляхом застосування технологій розвитку критичного мислення. Тому проблема ефективного впровадження технологій розвитку критичного мислення для формування професійної компетентності майбутніх вчителів історії на даному етапі розвитку української системи освіти є, як ніколи раніше, актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему формування професійної компетентності розкрито у роботах О. Біляковської, І. Зимньої, І. Зязюна, С. Сисоєвої та ін. Суттєві ознаки критичного мислення проаналізовано у наукових дослідженнях Д. Вуд, Л. Едлер, В. Курилів, С. Терно, О. Тягло, Д. Халперн та ін. Підходи щодо класифікації методів та прийомів розвитку критичного мислення обґрунтовано у наукових розвідках Н. Браун, А. Галла, С. Келлі, Д. Клустер, А. Кроуфорд, М. Ліпман, О. Малихіна, С. Метьюз, Д. Макінстер, В. Саул, Хачумян та ін. Структурні компоненти навчальних занять у форматі технологій розвитку критичного мислення проаналізовано у наукових працях Н. Гупана, О. Пометун, І. Сущенко та ін. Особливості організації пізнавальної діяльності здобувачів освіти в умовах розвитку критичного мислення досліджували Л. Ведернікова, Н. Вукіна, Н. Дементієвська, Л. Дудікова, А. Зуєва, А. Масинець, Л. Мироненко, В. Шейко та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Здійснений аналіз наукових джерел дає можливість стверджувати, що незважаючи на певні напрацювання в цьому напрямі, не виявлено систематизованих досліджень з визначення дидактичного потенціалу технологій розвитку критичного мислення як інноваційного ресурсу в формуванні професійної компетентності майбутніх вчителів історії.

Мета статті – розкрити потенціал технологій розвитку критичного мислення для формування професійної компетентності майбутніх вчителів історії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо узагальнити думки багатьох дослідників, професійна компетентність вчителя постає як складне й багатоглибе явище, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь та навичок, професійно важливих якостей та властивостей особистості, а також ціннісних орієнтацій, ставлень.

За визначенням М. Починкової, критичне мислення – це тип мислення людини, що на основі поєднання логічних, рефлексивних та творчих

навичок у процесі самостійного пізнання дійсності дозволяє робити аргументовані оцінки і висновки, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї в умовах інформаційної невизначеності й суперечливості [3, с. 3]. Ми також поділяємо думку М. Ліпмана про те, що критичне мислення є «відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження, оскільки воно а) засновується на критеріях, б) є таким, що самокорегується, в) має зв'язок із контекстом та допускає інші альтернативи, що відповідають ситуації» [1, с. 8]. На думку О. Пометун, критичне мислення – здатність людини усвідомлювати власну позицію з того чи іншого питання, вміння знаходити нові ідеї, аналізувати події і оцінювати їх, приймати ретельно обдумані, зважені рішення стосовно будь-яких думок і дій [2, с. 10 – 11].

С. Терно презентував структуру критичного мислення через два блоки: змістовий та операційний. Змістовий блок складають: загальнометодологічні принципи та стратегії. До операційного блоку дослідник зараховує уміння з контролю розумової діяльності та її самовдосконалення [4, с. 14]. Науковець виокремив комплекс дослідницьких дій, що їх використовують у технологіях розвитку критичного мислення: спостереження, порівняння, оцінювання, визначення, розпізнавання, асоціювання, узагальнення, прогнозування, застосування, отримання [5, с. 7]. У нашому дослідженні виходимо із позицій, що «критичне мислення – це наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та зважених рішень стосовно довіри до будь-якого твердження: чи мусимо ми його сприйняти, чи відкинути або відкласти, а також ступінь упевненості, з яким ми це робимо» [5, с. 6].

Аналіз наукової літератури дає підстави виділити суттєві ознаки критичного мислення: уміння аналізувати інформацію, зібрану з різних джерел; робити логічні висновки та давати оцінку фактам; аргументовано доводити свою точку зору та толерантно ставитися до чужої; розглядати проблеми з різних точок зору та порівнювати різні позиції; виділяти головну думку; приймати обґрунтовані рішення; володіти дослідницькими методами; уміння презентувати власні здобутки.

Таким чином, можна зробити висновок, що технологія розвитку критичного мислення – це комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених блоків: концептуального, цільового, мотиваційного, процесуального, емоційно-вольового, контрольюючого, результативного, що відображають шлях освоєння навчально-виховного матеріалу, який поєднує систему розумових стратегій і операцій, опанування яких передбачає формування компетентностей.

Ми вважаємо, що формування критичного мислення майбутніх педагогів стане можливим за умови цілеспрямованої, системної роботи,

починаючи з першого курсу навчання у закладах вищої освіти. З огляду на це постало завдання певною мірою оновити зміст педагогічної діяльності зі студентами. Для підготовки учителя історії важливе значення мають такі дисципліни, як «Історія та загальнотеоретичні основи педагогіки», «Актуальні проблеми педагогіки», «Дидактика», «Педагогіка вищої школи» та ін. Робочими програмами навчальних дисциплін передбачено проведення практичних занять з використанням технологій розвитку критичного мислення. Технологія розвитку критичного мислення передбачає зміни в організації освітнього процесу: для викладачів – це перехід від передачі знань до створення комфортних умов для їх активного засвоєння та отримання практичного досвіду; для здобувачів освіти – це перехід від пасивного засвоєння знань до активної пізнавальної діяльності. Слід зазначити, що ми системно реалізуємо можливості педагогічних дисциплін для формування розумових стратегій й постійного удосконалення мислення.

Ми підготувати та почали впроваджувати в освітній процес Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка навчальну програму «Основи критичного мислення» на засадах трансдисциплінарного підходу. Зміст підготовки майбутніх педагогів до використання технологій розвитку критичного мислення передбачає формування в них системи знань про сутність понять «освітня технологія», «критичне мислення», «компетентнісний підхід», «інноваційний потенціал», «розумова діяльність»; формування умінь педагогічної взаємодії в освітньому просторі; розуміння стратегій навчання в сучасних умовах.

Метою викладання навчальної дисципліни «Основи критичного мислення» є формування у здобувачів освіти компетентностей, необхідних для забезпечення ефективної педагогічної діяльності в умовах інформаційного суспільства. Студенти на лекціях («лекція з помилками», «бінарна лекція», «проблемна лекція» тощо) оволодівають системою знань про інструменти, форми, методи, прийоми розвитку критичного мислення. На практичних заняттях формуються практичні уміння та навички щодо педагогічної взаємодії, здобувачі освіти опановують методичні аспекти технологій розвитку критичного мислення. Тематика практичних занять дозволяє студентам удосконалити, розширити, закріпити здобуті теоретичні знання. Під час практичних занять студенти працюють індивідуально, а також у парах, групах. Студенти вчать моделювати уроки історії у форматі технології розвитку критичного мислення, відпрацьовують уміння добирати відповідний дидактичний матеріал. Особлива увага акцентується на необхідності раціонального й доцільного використання розумових стратегій і технік як засобів педагогічного впливу. Одним із методів, який

використовується викладачем під час проведення практичних занять, є робота над проєктами. Наприклад, у рамках проєктної діяльності передбачається планування й розробка музейних уроків і виховних заходів у музейному середовищі. Студенти самостійно аналізують освітню діяльність музеїв, вивчають дидактичні можливості музейних предметів, виділяють ключові напрями педагогічної діяльності, складають музейно-освітні програми, узагальнюють досвід українських, європейських музеїв та презентують свої здобутки.

На практичних заняттях, науково-педагогічний працівник пропонує комплексні завдання, які спонукають здобувачів освіти до активного критичного мислення. Наприклад, обґрунтувати педагогічні умови ефективного проведення нетрадиційних уроків: уроки-подорожі, уроки-екскурсії, уроки-дослідження тощо (на вибір студента). Процес починається з визначення того, що студенти вже про це знають та чого потрібно навчитися. Здобувачі освіти аналізують психолого-педагогічну літературу, визначають мету і завдання; складають план, здійснюють кодування інформації (складання схем, таблиць, графіків тощо); шукають оптимальні дидактичні рішення та обґрунтовують свої думки. Критеріями оцінки проєкту є: уміння самостійно знайти й опрацювати наукову літературу з проблеми, виділити головне, суттєве; наявність власних ідей щодо вирішення проблеми; використання логічних прийомів мислення та презентація власних напрацювань. Здобувачі освіти генерують нові ідеї, порівнюють їх з тими, що є в методичній літературі, мають можливість обговорити інформацію та сформулювати власне судження.

Модель навчання, орієнтована на розвиток критичного мислення, вимагає активної педагогічної взаємодії. На лекціях та практичних заняттях використовуємо інтерактивну вправу Метод ПРЕС, що надає алгоритм і допомагає логічно конструювати думки: *Я вважаю, що...* (висловіть свою думку, поясніть, у чому полягає ваш погляд). Обґрунтування позиції: *Тому, що...* *Наприклад...* (наведіть факти, які демонструють ваші докази, вони підсилять вашу позицію). Висновок: *Отже (тому), я вважаю...* (узагальніть свою думку, зробіть висновок про те, що необхідно робити; тобто, це є заклик прийняти вашу позицію). Вправа, на нашу думку, тренує критичне мислення та реалізує творчий потенціал майбутніх вчителів. На практичних заняттях використовуємо техніку Мозковий штурм. Застосовуємо техніку для вирішення педагогічних проблем або пошуку відповіді на проблемне питання. Наприклад, *Педагогіка партнерства: міф чи реальність?* Здобувачі освіти отримують можливість поміркувати, обмінятися ідеями, озвучити свої думки.

На нашу думку, планування й організація освітнього процесу майбутніх педагогів залежить від забезпечення таких педагогічних умов: створення

у закладах вищої освіти комфортного освітнього середовища, що враховує специфіку професійної діяльності майбутніх педагогів; створення комплексу практичних завдань для розвитку розумових можливостей студентів, розроблених з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності. Особливу увагу слід приділяти самостійній роботі, яка дає змогу поповнювати та вдосконалювати раніше отримані знання при вивченні лекційного матеріалу.

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, можемо зробити висновок, що технології розвитку критичного мислення є важливою складовою професійної підготовки майбутнього вчителя історії. На нашу думку, навчальна діяльність в умовах розвитку критичного мислення, коли основою здобуття педагогічних знань є виконання різноманітних інтелектуальних дій, таких як: доведення, абстрагування, узагальнення, виділення головної думки, дає змогу здобувачам освіти якомога повніше розкрити індивідуальні можливості, дослідницькі та творчі здібності, заохочує здобувачів освіти до самостійної пізнавальної діяльності. Впровадження технологій

розвитку критичного мислення в освітній процес закладу вищої освіти забезпечує комфортні умови для розвитку здобувачів освіти, сприяє реалізації інтелектуального потенціалу, мотивує здобувачів освіти до навчальної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ : Вид-во «Плеяди», 2006. 220 с.
2. Пометун О.І. Урок, що розвиває критичне мислення. 70 методів в одній книзі: навчально-метод. Посібник. Київ, 2020. 104 с.
3. Починкова М. М. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. на здобуття наук. ступ. докт. пед. наук ; спец. 13.00.04 – теор. і мет. проф. освіти, 2021. 586 с.
4. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії : посібник для вчителя. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. 70 с.
5. Терно С. О. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя : Просвіта, 2009. 268 с.